

Det finns inga kvalitativa metoder – och inga kvantitativa heller för den delen Det kvalitativa-kvantitativa argumentets missvisande retorik

RODNEY ÅSBERG

Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet

Sammanfattning: *Min utgångspunkt är insikten om att all utläggning om valet mellan så kallade kvantitativa och kvalitativa metoder i forskningssammanhang, som man ofta möter både i metodiska handböcker och i vetenskapliga arbeten, visar till en pseudofråga. Det finns inget sådant som kvalitativ eller kvantitativ metod. Vad som finns är en ofantlig retorik om detta »viktiga val och ställningstagande» men ingen metod är eller kan vara vare sig kvalitativ eller kvantitativ. Kvantitativ och kvalitativ hänvisar till egenskaper hos de fenomen vi söker kunskap om. Och dessa egenskaper speglas i de data vi upprättat om olika fenomen. Data kan vara kvalitativa (i form av ord) eller kvantitativa (i form av siffror). Men det är sedan inget mer att orda om, eftersom både »numbers and words are both needed if we are to understand the world» enligt Matthew Miles och Michael Huberman. Fortsatt retorik är ofruktbar och missledande. Men retoriken fortsätter, som om det kvantitativa-kvalitativa argumentet skulle ha att göra med just avgörande distinktioner och val. Frågan om vad för slags kunskap vi producerar genom vår forskning behöver diskuteras befriad från det kvantitativa-kvalitativa argumentets hämmande och missvisande retorik.*

Utgångspunkten för den här artikeln är en växande otillfredsställelse med den omfattande men, enligt min mening, meningslösa retoriken runt pseudofrågan kvantitativ-kvalitativ metod, som upptar så stort utrymme både i handböcker och vetenskapliga arbeten. Jag har då tvingats reda ut vissa saker och har provat dessa klarlägganden i resonemang med studenter och kollegor. Hittills har jag fått medhåll och instämmande. Samtidigt fortsätter retoriken kring denna pseudofråga både i metodundervisning och i litteratur, varför jag har börjat undra: Har jag missat något? Därför en redovisning av mina argument, men samtidigt en inbjudan till kritik. Mitt resonemang leder nämligen till att det kvantitativa-kvalitativa argumentet bör avföras från dagordningen så att verkliga och väsentliga val av a priorikaraktär kan få möjlighet att framträda.

Två saker behöver inledningsvis klargöras, för det första vad termen metod betyder, och för det andra vilken restriktion termen metod bör åläggas när man rör sig inom vad jag vill kalla »det vetenskapsteoretiska fältet». För att vi därefter ska kunna ta itu med frågan om vad det kvantitativa-kvalitativa argumentet egentligen handlar om.

TERMEN METOD

Begreppet metod kommer av grekiska *méthodos* (av meta: efter och ho´dos: väg) längs en väg. En metod anger alltså de steg längs en väg som man företar sig, hur man går till väga, ett tillvägagångssätt, eller som det sägs på engelska: »a way or manner of doing something» (*The Advanced Learners Dictionary* 1958 s 792). Metod handlar således om det sätt man går till väga på när man gör något. I sammanställningen *intervju-metod, enkät-metod, observations-metod* står således termen metod »för det sätt man går till väga» när man samlar in data genom intervju, enkät och observation. Det handlar alltså om olika datainsamlade förfaringssätt. Redan här kan vi ana att det knappast kan finnas ett kvantitativt eller kvalitativt förfaringssätt.

Problemet är att det inte kan vara denna betydelse vi syftar på när vi till exempel talar om hermeneutisk »metod», fenomenologisk »metod», etnografisk »metod» eller positivistisk »metod». Samma datainsamlade förfaringssätt, till exempel intervju eller observation, kan ju användas inom flera metoder. Det som skiljer kan i så fall inte vara metod, i betydelsen hur man samlar in data, utan snarare vad för slags kunskap man är ute efter, det vill säga detta har att göra med epistemologiska överväganden. Dessa är dock av annat slag än de rent metodiska i betydelsen datainsamlade förfaringssätt.

Men i stället för klarläggande finns det ofta en bred och oklar användning av begreppet metod som skapar förvirring när det gäller val och ställningstaganden i forskningsprocessen (t ex Denzin & Lincoln 2000, Hartman 1998, Holme & Solvang 1986, Patton 1990, Starrin & Svensson 1994). Tydligt kommer förvirringen till uttryck hos Da Silva och Wahlberg (1994 s 41) där man helt enkelt skriver:

Termen »metod», som ibland används på ett mångtydigt och vagt sätt, kommer i det följande att användas som synonym till »approach», »perspektiv», »ansats», »strategi» och »metodologi».

Hur nu detta skulle kunna minska mångtydigheten? Och hur kan metod vara synonymt med »metodologi»? Exempel på ökad oklarhet ges snart när man dessutom tillför bestämningen kvantitativt-kvalitativt (Da Silva & Wahlberg 1994 s 51):

Som exempel på specifikt kvantitativa metoder kan nämnas empirisk observation, experiment, och statistik. Som exempel på specifikt kvalitativa metoder kan nämnas deltagande observation, empatisk förståelse (dvs bruk av inlevelse eller empati), djupintervju, hermeneutik, fenomenologi, fenomenografi och »Grounded Theory» samt morfologisk eller strukturell myttolkning ... och existensialanalys.

Under kategorin *kvalitativa metoder* faller således allt från fenomenologi och hermeneutik till deltagande observation och djupintervju.

Distinktionen kvantitativt-kvalitativt brukar dock tillföras termen *metod* och antas som en självklar utgångspunkt vid metodresonemang. Se till exempel Hartman (1998 s 14) som i sitt förord skriver: »Inom metodteori måste en distinktion göras mellan två slags undersökningar: kvantitativa och kvalitativa.» Frågan är varför vi måste göra distinktion, något jag återkommer till.

DET VETENSKAPSTEORETISKA FÄLTET

För att få viss klarhet i utgångspunkterna för vidare resonemang menar jag att det är viktigt att dela in det vetenskapsteoretiska fältet i nivåer, från ontologinivån till datanivån, för att därmed aktualisera de speciella frågeställningar och nödvändiga bestämningar som gäller för varje nivå. Nivågränserna är dock inte absoluta, till exempel omfattar medvetandefilosofi kontra praxisfilosofi en diskurs och ställningstaganden av både ontologisk och epistemologisk art. Och distinktionen idiografisk-nomotetisk kan föras delvis till metodnivå delvis till epistemologisk nivå. Men nivåerna är ändå tillräckligt klara, menar jag, för att visa till en väg ut ur onödig begreppsförvirring. Nedan en mycket skissartad indelning.

(1) *Ontologi*, frågan om »o'ntos» (grekiska) varats, verklighetens karaktär: Handlar om vår verklighetsuppfattning, vår världsbild. Idealism och materialism är de två mest avgörande ontologiska hållningarna, existentialism och dialektik är två andra.

(2) *Epistemologi*, det vill säga läran om »episteme» (grekiska; kunskap, vetande) kunskapens grund och giltighet: Avgörande hållningar är *rationalism*, att kunskapen är förnuftsgrundad, kontra *empirism*, att kunskapen bygger på iakttagelser. Kants undersökningar (kriticism) om den mänskliga kunskapens möjligheter och gränser och hans kritik av »Det rena förnuftet» är här grundläggande. Den realistiska utgångspunkten, att det finns en värld oberoende av vårt medvetande och att det går att erhålla kunskap om denna, kontra den idealistiska, att idéerna, de mentala föreställningarna är primära och kunskapen avser endast dessa, har klara kopplingar till ontologiska bestämningar. Relativism, konstruktivism och strukturalism representerar olika kunskapsteoretiska utgångspunkter medan hermeneutik, fenomenologi och positivism representerar olika kunskapsansatser.

(3.a) *Metodologi*, läran om de olika sätt man går tillväga vid genomförandet av vetenskapliga undersökningar och upprättandet av vetenskaplig kunskap: Avgörande distinktioner är bland andra *idiografiska* (söker det unika i enskilda fall) kontra *nomotetiska* (söker lagsamband). Vi finner också *induktiva-deduktiva-abduktiva* undersökningar eller *deskriptiva* kontra *hypotes- eller teoriprovande*. Den så kallade hypotetisk-deduktiva metoden är således en bestämning av metodologisk art.

(3.b) *Metod* i betydelsen datainsamlade förfaringssätt: När det gäller till exempel datainsamlade metoder, intervju-, enkät- observationsmetod, avser

dessa just distinktioner med avseende på hur man går tillväga (samtalar, skriver, iakttar) när man samlar in data om olika fenomen.

(4) *Datanivån*, efter data som betyder fakta, uppgifter, pluralis av latins datum. Indelningar finns i *hårddata-mjukdata*, *numerisk(siffror)-icke-numeriska(ord)* data eller, om det nu ska vara nödvändigt, *kvantitativa* och *kvalitativa* data. Data, något vi är medvetna om utan hjälp av slutledning, speglar alltså kvantitativa och kvalitativa egenskaper hos fenomenen eller objekten vi undersöker. Det är alltså på denna nivå distinktionen kvantitativ-kvalitativ hör hemma. Men när väl distinktionen förts ner till denna nivå blir den trivial. Det är inget vidare att orda om.

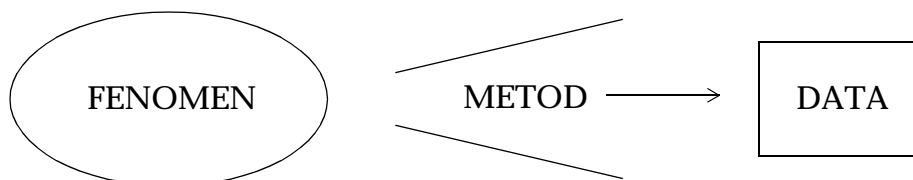
De två första nivåerna är av a priori-karaktär och är därmed polemiska, här råder ingen enighet inom vetenskapssamhället. Men här görs således avgörande val avseende vad för slags värld (ontologi) man söker vad för slags kunskap om (epistemologi). Nivå tre är mer komplementär och särskilt gäller detta metod i betydelsen datainsamlade förfaringssätt (3.b) eftersom man kan använda flera olika metoder för att upprätta empiri för samma kunskapsyfte. Nivå 4, datanivån, är totalt komplementär eftersom vanligtvis data både i numerisk och icke-numerisk form är giltiga när vi vill ta reda på något.

Jag menar att det vore bra om man kom fram till en någorlunda gemensam terminologi avseende distinktioner inom det vetenskapsteoretiska fältet. Inte i första hand för att skapa en semantisk tvångströja, och för att det i alla lägen handlar om att hålla tungan rätt i mun, utan för att minska viss begrepps-förvirring och möjliggöra väsentliga ställningstaganden. Här ett förslag:

- Att termen metod användes avseende bestämningar på Nivå 3, *metodologi*.
- Att termen (kunskaps)ansats brukas avseende utgångspunkter tillhörande Nivå 2, *epistemologi*.
- Att termen verklighetsuppfattning eller ontologisk utgångspunkt används avseende distinktioner på Nivå 1, *ontologi*.

METOD OCH FENOMEN

Låt mig ytterligare förtydliga något ganska självklart. Det är viktigt att skilja metod, det sätt man går tillväga när empirin upprättas, från fenomenen man söker kunskap eller information om. Nedan ger jag medvetet en förenklad bild utan hänsyn till komplikationen att skilja fenomen och metod åt, när det till exempel gäller fenomen som definieras just genom de operationer man utför för att få fenomenet att framträda – det vi syftar på vid så kallade operationella definitioner.

Figur 1. Genom olika metoder upprättas data som speglar egenskaper hos fenomenet.

Kunskapen vid empiriska undersökningar skapas således genom att olika metoder, datainsamlade förfaringssätt, upprättar data som speglar olika egenskaper hos de fenomen man är intresserad av. Fenomenens egenskaper kan vi säga är av bland annat kvantitativ eller kvalitativ art och de speglas i numeriska (kvantitativa) eller icke-numeriska (kvalitativa) data. Men de metoder genom vilka data skapas kan inte karakteriseras i denna mening, eftersom sättet man samlar in data genom vare sig kan vara kvalitativt eller kvantitativt. Lika lite som min undervisningsmetod i någon mening skulle kunna vara kvantitativ därför att jag undervisar om matematik och kvalitativ därför att jag undervisar om livsåskådningsfrågor. Dessutom, som jag ovan redan visat: Det finns inga metoder som exklusivt endast kan upprätta data av visst slag. Genom till exempel intervju, observation och enkät kan jag givetvis samla in data både i form av ord och i numerisk form.

KVALITATIV METOD?

Efter dessa klarlägganden låt oss analysera konsekvensen av när bestämningarna kvantitativ-kvalitativ förs upp från datanivån och läggs till termen metod. Jag utgår först från ett exempel ur en artikel av Staffan Larsson (1994 s 164), som det relativt ofta hänvisas till, där han söker klarlägga betydelsen av just kvalitativ metod:

Kvalitativ metod handlar om hur man ska karaktärisera något; gestalta något. Ordet härstammar från latinets *qualitas* som betyder »beskaffenhet, egenskap, sort». Kvalitativ metod är således systematiserad kunskap om hur man går tillväga för att gestalta beskaffenhet hos något.

Qualitas (latin; kvalitet) handlar alltså om egenskaper, beskaffenhet hos något. Men detta något avser fenomen man söker kunskap om. Inte metoden, det vill säga det sätt man går till väga på, när man upprättar data, information, empiri avseende egenskaper hos visst fenomen. Metoden kan inte vara kvalitativ.

Quantitas (latin; kvantitet) syftar också på egenskaper, egenskaper i form av exempelvis mängd, antal och storlek. Man talar ibland om dessa som primära

egenskaper, egenskaper som tingen har oberoende av vår uppfattning om dem, till skillnad från sekundära egenskaper (t ex färg, lukt, smak) som fenomen inte besitter i sig själva utan som uppstår i och med att vi uppfattar något. Men igen, det handlar om egenskaper hos det fenomen man söker kunskap om. Inte egenskaper hos metoden. Sättet jag går till väga, metoden, kan inte ha mängd, storlek och så vidare! Metoden i sig kan inte vara kvantitativ.

Satsen »Kvalitativ metod är således systematiserad *kunskap om* hur man går tillväga för att gestalta beskaffenheten hos något» (min kursivering) är märklig. Eftersom hur man går till väga, just är detsamma som metod, och »att gestalta beskaffenhet hos något» innebär att metoden är kvalitativ, står det faktiskt: Kvalitativ metod är, således systematiserad, kunskap om kvalitativ metod, vilket för mig är en nonsenssats. Kunskap om hur man går till väga omfattas ju av begreppet metodologi (logos: kunskap, lära (om) *méthodos*) men knappast av termen metod. Så egentligen står det: Kvalitativ metod är kvalitativ metodologi! Vad det nu kan betyda?

Sammanställningen *kvantitativ-kvalitativ metod* är alltså en orimlighet. Både *qua'litas* (kvalitet) och *qua'ntitas* (kvantitet) syftar på olika egenskaper hos fenomen, det vill säga det som olika typer av data avser att belysa. Det gäller alltså inte sättet man går tillväga för att samla in – eller för den delen analysera – dessa data. Metoder (ansatser, perspektiv, etc) kan inte vara kvantitativa eller kvalitativa. Data däremot kan vara det i det att dessa data speglar, representerar eller belyser kvalitativa och kvantitativa egenskaper hos fenomen. Men det är inget mer att orda om.

Men det ordas verkligen om det! I det omfattande arbetet *Handbook of qualitative research* (Denzin & Lincoln 2000) finns ett särskilt kapitel om *Qualitative methods* av Vidish och Lyman och när de inledningsvis i boken ska definiera sådana metoder talar de om:

the many methods and approaches that fall under the category of qualitative research, such as case study, politics and ethics, participatory inquiry, interviewing, participant observation, visual methods and interpretative analysis. (Vidish & Lyman 2000 s 2)

Vi ser dels att »methods» och »approaches» används utan någon åtskillnad dels att båda företeelserna underordnas just kategorin »qualitative research». Vad vinner Vidish och Lyman på att föra samman vissa datainsamlade metoder, analysätt och ansatser under den till synes överordnade bestämningen »qualitative research» när de sedan genast får problem med att definiera vad det innebär? Det är väl snarare viktigare att se vad som skiljer dem åt, särskilt om man ska göra metodval beroende på vilka problem som man är intresserad av att utforska!

Patton (1990) skriver också om »Conceptual issues in the use of qualitative methods» (s 7) och »The fruit of qualitative methods» (s 9). När det gäller »Qualitative and quantitative methods choices» sägs bland annat:

Qualitative methods permit the evaluator to study selected issues in depth and detail. Approaching fieldwork without being constrained by predetermined categories of analysis contributes to the depth,

openness, and detail of qualitative inquiry. Quantitative methods, on the other hand, require the use of standardized measures so that the varying perspectives and experiences of people can be fitted into a limited number of predetermined response categories to which numbers are assigned. (Patton 1990 s 13)

Redan här har kan vi se att termen kvalitativ vrids till att få normativ innebörd: kvalitativ står bland annat för »depth» och »openness» och i mindre grad »constraints» och »predetermined responses».

Analyser kan ej heller vara kvantitativa eller kvalitativa

Ibland möter man förhoppningen att dikotomiseringen kvantitativ-kvalitativ skulle kunna räddas med avseende på vad för slags analys man genomför och det i så fall skulle handla om något mer sofistikerat än det ganska triviala förhållandet att data kan bestå av siffror eller ord. Till exempel Patel och Davidsson har just förklaringen att kvantitativ och kvalitativ forskning handlar om vilken slags analys man genomför, de skriver:

Något förenklat kan man säga att beteckningen »kvantitativt» och »kvalitativt» syftar på hur man väljer att bearbeta och analysera den information man har samlat in. Med kvantitativt inriktad forskning menar man sådan forskning som använder sig av statistiska bearbetnings- och analysmetoder. Med kvalitativt inriktad forskning menar man sådan forskning som använder sig av verbala analysmetoder. (Patel & Davidsson 1994 s 12)

Jag menar förstås att det inte är analysmetoderna som är verbala utan just datas form. Analysmetoder kan ej heller vara kvantitativa eller kvalitativa utan just enbart data. Det är därför bättre att istället tala om *analys av numerisk information* respektive *analys av icke numeriska data*, om man i förväg behöver benämna vad man gör. Detta framgår ändå av datas karaktär, och inom samma undersökning kan man givetvis behandla data både i form av ord och siffror. Och även om man för till olika normativa begrepp som »complex, holistic picture» och »detailed views» och talar om »distinct methodological traditions» och »natural setting» handlar det i grunden om att man analyserar ord, »analyses words».

Qualitative research is an inquiry process of understanding ... The researcher builds a complex, holistic picture, *analyses words*, reports detailed views of informants, and conducts the study in a natural setting. (Creswell 1998 s 15; min kursivering)

Förvirring på den metodologiska nivån

Om den enligt min mening ogiltiga dikotomiseringen kvantitativt-kvalitativt förs samman med till exempel indelningen induktion-deduktion, som ju har sin alldeles speciella metodologiska innebörd, leder det gärna till motsägelser. Här endast två exempel från svenska handböcker. Thurén (1993 s 19; min kursivering) hävdar följande: »Induktion innebär att man drar allmänna

generella, slutsatser utifrån empiriska fakta. Induktion förutsätter *alltså* kvantifiering.»

Detta »*alltså*» är helt missriktat. Kvantifiering följer inte nödvändigtvis av induktion. Att något är grönt och inte rött, något är en stol och inte något annat, en gran är brun i toppen och har tappat barr, att det regnar ute, att min vän ser glad ut, att din dotter har röda utslag i ansiktet, att du själv har blivit gråhårig, har inget med kvantitativa mått att göra men väl med »induktion» och »empiriska fakta» att göra, vilket speglar både så kallade primära och sekundära egenskaper hos fenomenen (se s 274 ovan). Backman (1998 s 48) hävdar emellertid tvärt emot Thurén: »Det förstnämnda förfarandet brukar kallas deduktion, det senare induktion, vilka utgör två huvudsakliga och motsatta strategier i vetenskapligt arbete. Den kvalitativa ansatsen är övervägande induktiv».

Enligt Thurén förutsätter induktion kvantifiering, enligt Backman är induktion typiskt för den så kallade kvalitativa ansatsen. Hur kan det bli så? Svaret är enkelt. Induktion eller deduktion har ingenting med distinktionen kvantitativt-kvalitativt att göra utan syftar på andra implikationer. Detsamma gäller även distinktionerna hypotesprövande-deskriptiv och idiografisk-nomotetisk. De har metodologiska konsekvenser men innebär inte i något fall total preferens för viss typ av data.

För man ner distinktionen kvantitativ-kvalitativ till den nivå där den hör hemma, datanivån, behöver inte väsentliga metodologiska frågor förvirra. Men har man redan initialt utgått från kvantitativt-kvalitativt, som en överordnad dikotomisering under vilken allt annat har att inordnas, är risken stor att man driver en närmast oändlig retorik – upptagande mängder av sidor i metodiska handböcker och i uppsatser och avhandlingar – om ett pseudoval.

Men det kan också ta stopp. Man inser att man hamnar i klara motsägelser, att argumenten kring skillnader avseende kvalitativ och kvantitativ metod snärjs in i orimligheter. Här finns då samtidigt en öppning, en utväg: det kvantitativa-kvalitativa argumentet bör kopplas till datanivån. Det är *data* som kan vara kvantitativa och kvalitativa, de kan upprättas i form av ord och i form av siffror. So what? Det är inget vidare att orda om, ty självklart: »numbers and words are both needed if we are to understand the world» (Miles & Huberman 1994 s 40).

ATT STÄLLA ALLT PÅ HUVUDET

Det är inte ovanligt att man gör tvärt om. Man utgår ifrån distinktionen kvantitativt-kvalitativt, som jag har visat endast kan föreligga på datanivån, och för upp densamma till en slags översta vattendelare för all forskning. För att under denna sedan ordna distinktioner och ståndpunkter av ontologisk, epistemologisk och metodologisk art. Man ställer då allt på huvudet, vilket jag menar leder till motsägelser och inkonsekvens som omöjliggör en genuin förståelse för vad olika a priori-val av kunskapsteoretisk och ontologisk art innebär – dessa skymms av »the gunsmoke in the quantitative/qualitative battlefield» (Kvale 1989 s 110).

Hartman utgår klart från en kvantitativ-kvalitativ dikotomisering och kopplar den till olika epistemologiska utgångspunkter, till positivism kontra hermeneutik, när han skriver:

Kvantitativa undersökningar ... har den positivistiska vetenskapsteorin som grund ... Kvalitativa undersökningar ... karakteriseras av att man försöker förstå hur människor upplever sig själva och sin omgivning. Det är en metod som har hermeneutiken som grund. (Hartman 1998 s 14)

Samma sak när man under epitetet kvalitativa forskare talar om olika »principles and beliefs» avseende ontologi, epistemologi och metodologi och som påverkar hur den kvalitativa forskaren ser världen och till och med hur denne agerar i den, vilket sammantaget formar ett nät som »may be termed paradigm»:

All qualitative researchers are ... guided by highly abstract principles ... These principles combine beliefs about ontology (What is the nature of reality?) ... epistemology ... and methodology (How do we know the world and gain knowledge of it?). These beliefs shape how the qualitative researcher sees the world and acts in it ... The researcher is bound within a net ... of epistemological and ontological premises ... This net may be termed paradigm. (Denzin & Lincoln 1998 s 26)

Men »these principles» gäller förstås inte något bestämt sätt, på vilket just en kvalitativ forskare ser på och handlar i världen, utan gäller alla forskare. Det finns inte en grupp eller ett paradigm av kvalitativa a priori-antaganden och en annan uppsättning kvantitativa. Det finns skilda ontologiska och epistemologiska a priori-antaganden som svarar mot frågan vad för slags värld (ontologi) man söker vad slags kunskap om (epistemologi), men de kan enligt min mening inte på något meningsfullt sätt knytas till eller underordnas kategoriseringen kvantitativ-kvalitativ.

I linje med en anglosachsisk tradition menar dock också Patton (1990 s 37) att det finns en sedan lång tid tillbaka pågående epistemologisk debatt avseende två övergripande paradig; dels ett positivistiskt som använder kvantitativa metoder; dels ett, i detta fall, fenomenologiskt som använder kvalitativa ansatser:

Philosophers of science and methodologists have been engaged in a long-standing epistemological debate about how best to conduct research. This debate has centred on the relative value of two fundamentally different and competing inquiry paradigms: (1) logical-positivism, which uses quantitative and experimental methods to test hypothetical-deductive generalizations, versus (2) phenomenological inquiry, using qualitative and naturalistic approaches to inductively and holistically understand human experience in context-specific settings.

Även om Patton (1990 s 38) bekänner: »I prefer pragmatism to one sided paradigm allegiance», så blir det ändå ett slags kvalitativt paradigm, som han resonerar om och normativt tillskriver möjligheter som bland annat »holistic understanding», »personal contacts and insight» och »flexibility» (Patton 1990 s 40 f).

I boken *Tolkning och reflektion*, med undertiteln »Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod», tilldelar också Alvesson och Sköldberg (1994) det kvalitativa en normativ innebörd, även om de i övrigt har en högst vacklande inställning till frågan om kvalitativ och kvantitativ metod (se Alvesson & Sköldberg 1994 s 10). De skriver (s 11) att just »kvalitativ forskning» har »bättre möjligheter att hantera ontologiska och epistemologiska aspekter som är avgörande för en 'god samhällsforskning'». Dessa möjligheter gäller nämligen inte »kvantitativa resultat» om man tolkar dem som »robusta avspeglningar av verkligheten 'därute'», det vill säga har en realistisk verklighetsuppfattning. Jag vill fråga: Är det inte bra om till exempel löneskillnader mellan kvinnor och män eller skillnader i levnadsförhållanden mellan fattiga och rika framträder som »robusta», om de nu faktiskt är så »därute»? Hela resonemanget bygger alltså på att det finns speciella kopplingar mellan ontologisk och epistemologisk nivå och datanivå:

Det är inte enligt vår mening metodik utan ontologi och epistemologi som är avgörande för god samhällsforskning. Dessa aspekter hantearas ofta bättre av kvalitativ forskning – som tillåter mångtydigheten i fråga om tolkningsmöjligheter och forskarens konstruerande av vad som beforskas att bättre framträda – men det finns också exempel på användande av kvantitativ metod, där siffrorna, teknikerna och objektivitetsanspråken ej tar överhanden utan underordnas en genomtänkt överordnad forskningssyn ... Kan man undvika fällan med att kvantitativa resultat betraktas som entydiga och robusta avspeglningar av verkligheten »därute», finns ingen anledning att vara rabiati anti-kvantitativ. (Alvesson & Sköldberg 1994 s 11)

Samma hållning speglas också i följande rader i Starrin där »kvalitativt inriktad forskning» beskrivs i kontrast till en, enligt min mening, vulgär positivistisk motbild:

Trots att kvantitativa mätningar som metod och positivism som tanketradition dominerade kunde ändå forskare inom det sociala området fortsätta med att bedriva icke-positivistisk kvalitativt inriktad forskning. De observerade, de beskrev, de återberättade och tolkade. (Starrin 1994 s 16)

Man kan dock fråga sig vad »kvantitativa mätningar som metod» betyder? Tydligt tycks ändå vara, att när det handlar om en icke-positivistisk forskning, som väl betyder alla övriga kunskapsansatser utom positivism, så är det fråga om kvalitativ forskning, som väl innebär att man inte arbetar med numeriska data. Och de som bedrev denna icke-positivistiska forskning, vad använde de för metoder? Jo, de observerade, beskrev, återberättade och tolkade! Det blir lite märkligt, när observation är signifikativt för just positi-

vismen. Ty positivism har inget att göra med preferens per se för kvantitativa data, utan just att »det vetbara är lika med det observerbara». Det är en betoning av empirism i stället för rationalism som grund för vetenskaplig kunskap, »att inbillningen underordnas iakttagelsen», som positivismens fader Comte (1979 s 19) uttryckte det redan 1844.

En totalt överordnad, paradigmatisks funktion ges kategoriseringen kvantitativt-kvalitativt för speciellt pedagogisk forskning i en artikel i tidskriften *Pedagogisk Forskning i Sverige*, där Wolming säger:

Ett sätt att kategorisera pedagogisk forskning är utifrån de två termerna kvantitativ och kvalitativ forskning ... Den ena (det kvantitativa) har sin bakgrund i naturvetenskapen där empiriska kvantifierbara observationer har en central roll. De här observationerna ligger till grund för huvuduppgiften för detta paradigm, som är att finna kausala samband vilka i sin tur skall förklaras. Det andra paradigmet (det kvalitativa) har rötter i de humanistiska vetenskaperna och lägger tonvikten på holistisk och kvalitativ information. Huvuduppgiften för detta paradigm är att tolka och förstå de resultat som framkommer. (Wolming 1998 s 86)

Att till och med tala om distinktionen kvantitativt-kvalitativt som beteckning för två olika paradigm för »att kategorisera pedagogisk forskning» är för det första märkligt efter det att Scharnberg (1984), i sin avhandling i pedagogik, *The Myth of Paradigm-shift*, övertygande visade att »anti-quantificationists» anspråk på ett paradigmskifte inom beteendevetenskaperna var en myt. För det andra är det tydligt, enligt min syn, att uppdelningen mellan å ena sidan »kausala samband-förklaring» och å andra »tolka-förstå» snarast kan tillföras distinktionen nomotetiskt och idiografiskt. Poängen är att denna distinktion inte har något med indelningen kvantitativt-kvalitativt per se att göra.

Backman (1998 s 31) talar om »det kvalitativa perspektivet» eller går till och med så långt som till »det kvalitativa förhållningssättet eller filosofin» när han säger:

Det kvalitativa synsättet eller 'filosofin' riktar intresset mera mot individen. I stället för att fråga hur en objektiv verklighet ser ut, ställer man frågan hur individen tolkar och formar en (sin) verklighet. Detta är en något annorlunda fråga som alltså betonar det kvalitativa. (Backman 1998 s 48)

Detta ställer Backman mot vad han kallar den »traditionella ansatsen, förhållningssättet eller paradigmet»:

Den underliggande filosofin i den traditionella ansatsen, förhållningssättet eller paradigmet är att det existerar en mer eller mindre objektiv verklighet ... som existerar oberoende av människan. (Backman 1998 s 23)

Här behandlas kategorierna kvantitativt-kvalitativt som om det skulle handla om en nivå nästan överordnad den ontologiska. Men någon sådan nivå finns

inte. Skilda perspektiv, eller filosofier, tillhör positioneringar eller ställningstaganden på just ontologisk och epistemologisk nivå. Vad Backman förvirrande tillför är en slags kvalitativ filosofi som faller under existentialism (som ontologi) och kunskapsteoretisk idealism, medan det han tillför det traditionella synsättet är kännetecknande för realismen i både ontologisk och epistemologisk mening! Men åter, detta har inget med bestämningen kvantitativt-kvalitativt att göra, ty det finns nämligen ingen kvalitativ filosofi.

På samma sätt ställer da Silva och Wahlberg allt på huvudet, som om distinktionen kvantitativ-kvalitativ skulle vara den allra översta vattendelaren för all forskning. De skriver:

En vetenskapsteoretisk reflektion över alla dessa faktorer som påverkar forskning på olika nivåer är det bästa sättet att komma åt den kvalitativa ansatsens vetenskapsteoretiska förutsättningar och därmed bli av med en hel del fördomar mot den kvalitativa ansatsen. (Da Silva & Wahlberg 1994 s 64)

Kapitlet »Vetenskapsteoretisk grund för kvalitativ metod» har följande syfte:

Syftet med detta kapitel är att ge en kort redogörelse för den vetenskapsteoretiska grunden för kvalitativ versus kvantitativ forskning eller metod. (Da Silva & Wahlberg 1994 s 41)

Med vetenskapsteoretisk grund menas »verklighetssyn, människosyn, kunskapssyn, och vetenskapssyn» (Da Silva & Wahlberg 1994 s 41) och de hävdar till och med att en viss människosyn är nödvändig för kvalitativ ansats: »Att se människan som unik är en nödvändig förutsättning för den kvalitativa ansatsen.» (s 47) Ansatsen innebär ett särskilt »sätt att förhålla sig till världen» (s 63). När distinktionen kvantitativt-kvalitativt till yttermera visso tillförs som bestämning för hela forskningsinriktningar och till och med vetenskaper, uppstår en närmast ogenomtränglig förvirring om överordnat och underordnat:

Uttrycksparat 'kvantitativ kontra kvalitativ forskning' kan i stort användas synonymt till bl a 'förklara kontra förstå', 'naturvetenskap kontra humanvetenskap' och 'nomotetiska kontra ideografiska vetenskaper'. (Da Silva & Wahlberg 1994 s 55)

Även Kvale (1997 s 42) gör misstaget, som jag ser det, att ställa allt på huvudet när han talar om »de kunskapsteoretiska aspekter som har relevans för den kvalitativa forskningsintervjun». (Man kan här fråga sig vad bestämningen »kvalitativ» står för beträffande »kvalitativ forskningsintervju»? Finns det en »kvantitativ» forskningsintervju? Vad skulle det innebära? Gör det inte det, vad står då bestämningen kvalitativ för? Jag hävdar alltså att det inte finns något sådant som den »kvalitativa intervjun». Det finns intervju som innebär att man pratar med varandra. Men utifrån resonemanget ovan om »metod» finns det varken något kvalitativt sätt eller kvantitativt sätt att prata med varandra.) Kvale (1997 s 42) skriver:

I detta kapitel ska jag presentera några filosofiska tankeströmningar ... nämligen det postmoderna tänkandet, hermeneutiken, fenomenologin och dialektiken ... Dessa fyra filosofier betonar olika kunskapsaspekter som har relevans för den kvalitativa intervjun ... De komplexa filosofiska ståndpunkterna presenteras här i kortfattad och förtätad form med tonvikten på de kunskapsteoretiska aspekter som har relevans för den kvalitativa forskningsintervjun.

Kvale (1997 s 186) talar till och med om »den ideologiska dikotomiseringen mellan kvantitativa och kvalitativa metoder». Denna ideologisering tillskriver han först och främst så kallad »kvantitativ forskning... att vetenskaplig kunskap ska vara kvantitativ» (s 67) genom att han antar att denna kan ha:

ett ontologiskt antagande att den sociala världen i grunden är en matematiskt ordnad värld där allt existerar i numerisk form och att objektiva data för en vetenskap om den sociala världen följaktligen måste vara kvantitativa. Det kan också finnas ett epistemologiskt krav på att forskningsdata ska vara kvantitativa för jämförelser mellan teorier. (Kvale 1997 s 67)

Jag menar att detta är exempel på den vulgärbild av »positivismen» som »en kvantitativ hegemoni» (Kvale 1997 s 63), som de som avvisar denna kunskapsansats ofta formulerar. Ty en ontologi som antar att den sociala världen i grunden är en matematiskt ordnad värld, där allt existerar i numerisk form, finns inte – så vitt jag vet. I varje fall har den inget att göra med positivismens världsbild (Åsberg 2000 s 14). Talet om ett epistemologiskt krav på att forskningsdata ska vara kvantitativa är också vilseledande. Bestämningar på epistemologisk nivå ställer som jag ser det inga krav för datanivån.

Kvale inleder ett avsnitt om »Kvalitativa marknadsundersökningar» på följande sätt:

I vissa kretsar har kvalitativ forskning kommit att betraktas som progressiv och kvantitativ som repressiv. Det hävdas att kvalitativ forskning är känslig för människans situation, den förutsätter en empatisk dialog med undersökningspersonerna, och den kan bidra till deras frigörelse. Den kvalitativa intervjun är en unikt känslig och kraftfull metod för att fånga erfarenheter och innebörder ur undersökningspersonernas vardagsvärld. (Kvale 1997 s 70)

Kvale tillskriver här uppenbarligen den så kallade kvalitativa intervjun alldeles speciella möjligheter som varande både »en känslig och kraftfull metod» som »kan bidra till deras (människors) frigörelse». Han vacklar dock när han säger att »det är dock illusoriskt att se kvalitativa metoder som »progressiva» i sig» (s 70) men återkommer igen med följande märkliga påstående:

Det är en paradox att kvalitativa intervjuer ... har funnit ökad användning inom marknadsundersökningar, vars överlevnad beror just på deras förmåga att förutsäga och kontrollera konsumenternas beteende. (Kvale 1997 s 71).

Varför skulle detta vara en paradox? Reklambyråer skulle för det första inte fortsätta att intervjua om det inte innebar att man på basis av det man får reda på kan förutsäga (och eventuellt kontrollera) konsumenternas beteende. För det andra är det ingen paradox om man inte initialt har tillskrivit just intervjudata någon märklig, djupsinnig, progressiv kvalitet. Intervjudata står inte per se i motsats till ett nomotetiskt kunskapsintresse, helt enkelt för att datas form inte har några bestämda implikationer för övriga nivåer i det vetenskapsteoretiska fältet. Dessutom, intervju som metod, dvs. som datainsamlande förfaringssätt, innebär ej heller att endast så kallade kvalitativa data kan samlas in.

Låt oss ta exemplet att man intervjuar några personer, som visat sig suicidbenägna, om vad orsakerna kan vara att de sökt ta livet av sig? Så frågar man också: Hur många gånger har du försökt? Nu får man alltså kvantitativa eller numeriska data som anger antal gånger. Blir då intervjun plötsligt kvantitativ? Självklart inte, eftersom intervju som metod innebär en bestämning av ett förfaringssätt när man skapar sin empiri, att man samtalar med någon i stället för att till exempel observera någon (dvs använder observation som metod). Det innebär inte en bestämning av viss typ av data.

Således, kan vi genom intervjun, precis som genom vilken annan metod som helst, erhålla både kvantitativa och kvalitativa data speglade olika aspekter eller egenskaper hos de fenomen vi avser att undersöka. Men detta har inga implikationer av kunskapsteoretisk eller allmänt filosofisk art. Jag är inte ensam om denna slutsats. I boken *Qualitative data analysis*, skriver Miles och Huberman (1994 s 41): »We believe that the quantitative-qualitative argument is essentially unproductive ... we see no reason to tie the distinction to epistemological preferences.» Diskursen som tar utgångspunkt i dikotomiseringen kvantitativ-kvalitativ är alltså dels »unproductive» och dels har den inte någon bäring med avseende på epistemologiska eller ontologiska ställningstaganden. Så, vad ska man ha den till?

Där kunde vi sluta, om det inte vore så att auktoriteterna inom fältet fortsätter att ställa allt på huvudet, och inte minst då i relation till just epitetet kvalitativ. Så till exempel i senaste upplagan av *Handbook of Qualitative Research* (Denzin & Lincoln 2000 s 11) sägs det att kvalitativ forskning bedöms just i relation till epistemologi:

Qualitative research (like all research) has always been judged on the ›standard of whether the work communicates or ›says‹ something to us›... based on how we conceptualize our reality and our images of the world. Epistemology is the word that has historically defined these standards of evaluation. (Denzin & Lincoln 2000 s 11)

Författarna gör tillägget att detta gäller all forskning, vilket jag håller med om. Men jag är frågande inför på vilket särskilt sätt detta skulle gälla just kvalitativ forskning. Frågan kvarstår alltså: Vad är det man egentligen tillskriver det så kallade kvalitativa i skrivelser som ovan?

VAD HANDLAR DET »KVALITATIVA» EGENTLIGEN OM?

Det finns ett antal internationella skrifter och tidskrifter ägnade åt vad som alternativt kallas *Qualitative methods* (Banister 1994), *Qualitative studies* (Sheurich 1997), *Qualitative inquiry* (2001), *Qualitative research* (Denzin & Lincoln 2000) eller *The landscape of qualitative research* (Denzin & Lincoln 1998). Så även med speciell inriktning på utbildning: *Doing qualitative education research* (Walford 2001) och *International journal of qualitative studies in education*. Det kvalitativa kopplas alltså här till metoder, studier, undersökning och forskning och landskap. Även om de menar att en »Open-ended nature of qualitative research leads to a perpetual resistance against attempts to impose a single, umbrellalike paradigm over the entire project» (Denzin & Lincoln 2000 s xv), så innebär den övergripande kategorin kvalitativ just ett sådant paraply. Vad menar man då att detta kvalitativa paraply innebär?

Vi har redan sett att det finns flera försök till definition där man ställer det kvalitativa mot det kvantitativa. Många visar enligt min mening till ytliga och ovidkommande aspekter till exempel som nedan, där distinktionen gäller antalet variabler och fall:

Authors often define ›qualitative‹ inquiry by comparing it to ›quantitative‹ ... In general terms... qualitative researchers work with a few variables and many cases, whereas quantitative researchers rely on a few cases and many variables. (Creswell 1998 s 15 f)

Ett annat exempel är när forskare hävdar att skillnaden mellan kvantitativ och kvalitativ forskning till och med skulle bestå i graden av komplexitet i statistiska metoder som används, vilket är ett märkligt argument:

[M]any qualitative researchers in the postpositivist tradition will use statistical measures, method ... they will seldom report their findings in terms of ... complex statistical measures or methods to which quantitative researchers are drawn. (Denzin & Lincoln 2000 s 9)

Går man däremot in på mer väsentliga aspekter som frågan om karaktären hos den sociala verkligheten, att forskning är värdeladdad, betoning av sociala interaktionsprocesser, osv, så menar jag att dessa aspekter är helt överordnade distinktionen kvantitativ-kvalitativ och ej har med denna distinktion att göra:

Qualitative researchers stress the socially constructed nature of reality, the intimate relationship between the researcher and what is studied, and the situational constraints that shape inquiry. Such researchers emphasize the value-laden nature of inquiry. They seek answers to questions that stress how social experience is created and given meaning. In contrast, quantitative studies emphasize the measurement and analysis of causal relationship between variables, not processes. Proponents of such studies claim that their work is done from within a value-free framework. (Denzin & Lincoln 2000 s 8)

Men Denzin och Lincoln gör tvärt om, de packar in både det ena och det andra under paraplyet kvalitativ. I kapitlet »The discipline and practice of qualitative research» säger de:

At the most general level four major interpretive paradigms structure qualitative research: positivist and postpositivism, constructivist-interpretive, critical (Marxist, emancipatory), and feminist-post-structural. (Denzin & Lincoln 2000 s 19 f)

Samma omfattande kännetecken avseende kvalitativ forskning återkommer under följande uppställning:

Theoretical paradigms and perspectives ... positivism, postpositivism, interpretivism, constructivism, hermeneutics, feminism, racialized discourses, critical theory and Marxist models, cultural studies models ...

Research Strategies, ... case study, ethnography, phenomenology, ethnomethodology, grounded theory, life history, historical method, action and applied research, clinical research. (Denzin & Lincoln 2000 s 20)

Här undrar man förstås vad som blir kvar till något annat? Det som skulle vara »det kvantitativa forskningsfältet»! (Märk väl att även positivism tas med under kvalitativ forskning.) Man söker helt enkelt omfatta så mycket under kvalitativ forskning, att tydliga spänningar visar sig mellan sådana avgörande skillnader som å ena sidan »inherently political and ... multiple ethical and political positions», och å andra sidan »broad, interpretive, postexperimental, post-modern, feminist and critical sensibility» kontra »positivist, postpositivist, humanistic, and naturalistic conceptions of human experience»:

Qualitative research is an interdisciplinary, transdisciplinary, and sometimes counterdisciplinary field ... At the same time, the field is inherently political and shaped by multiple ethical and political positions ... Qualitative research embraces two tensions at the same time. On the one hand, it is drawn to a broad, interpretive, postexperimental, postmodern, feminist and critical sensibility. On the other hand, it is drawn to more narrowly defined positivist, postpositivist, humanistic, and naturalistic conceptions of human experience and its analysis. (Nelson, Treichler & Grossberg 1992 s 7)

Jag menar att det är tydligt att Nelson och hans medförfattare försöker hårbärgera för mycket under kategorin »kvalitativ», den håller på att sprängas. Och egentligen var väl kategorin, som har sin grund i vad för slags data man analyserar, övermaga från början.

De studier och inriktningar som exemplifieras under epitetet kvalitativ forskning eller »the 'field' of qualitative research» (Denzin & Lincoln 2000 s x) representerar tydligen helt olika och motstridiga ontologiska och epistemologiska utgångspunkter. Jag menar att det i huvudsak handlar om tre i grunden olika inriktningar:

- (i) Studier med en fenomenologisk, *beskrivande* kunskapsansats utifrån en idealistiskt betonad ontologi och medvetandefilosofiska a prioriantaganden.
- (ii) Studier med en hermeneutisk, *tolkande* ansats utifrån en existentialistisk ontologi/filosofi.
- (iii) Studier med en uttalad medvetenhet om en ideologisk dimension och med ett emancipatoriskt kunskapsideal (kritisk teori) utifrån den *dialektiska* materialismen och praxisfilosofiska a prioriantaganden. (jfr Åsberg 2000)

Nedan kommer jag att fokusera på den tredje inriktningen (kritisk teori) av två skäl. Dels blir studier som är »inherently political and shaped by multiple ethical and political positions» (jfr ovan) och som menar sig ha ett emancipatoriskt kunskapsintresse allt vanligare inom det kvalitativa forskningsfältet, och dels menar jag att det är viktigt att utreda vilka implikationer det har. Samtidigt ger det oss ett utmärkt exempel för att påvisa, att olika kunskapsintressen inte har det minsta att göra med »the quantitative-qualitative argument».

Vad innebär det att i grunden olika kunskapsintressen underordnas den kvalitativa etiketten?

Den ideologiska dimensionen kommer till exempel till uttryck i studier som *Politics and ethics in qualitative research* (Punsch 1998) eller *Are our research epistemologies racially biased?* (Scheurish & Young 1997). Om *Freeing ourselves from neo-colonial domination in research* (Bishop 1998) eller *Educational Reforms can reproduce societal inequalities* (Imber & Scheurish 1997). I avslöjanden av etnisk och kulturell bias »that reveal the disempowerment and injustice» (Kemmis & Taggart 2000 s 567) eller i studier om *Resistance and empowerment* (Christian 2000 s 147).

När man i *Handbook of Qualitative Research* (2000) söker lokalisera fältet handlar det mycket om socialt ansvar, det vill säga om frågan för vem man forskar (Fine, Weis, Weseen & Wong 2000 s 107), eller personligt ansvar, vårdansvar, politisk praxis och social etik (Denzin & Lincoln 2000 s 10). Det framhålls till och med att forskare »need to locate their work in a transformative praxis that leads to the alleviation of suffering and the overcoming of oppression» (Kincheloe & McLaren 1998 s 298). Det handlar alltså om:

the liberal and radical politics of qualitative research ... the belief that a politics of liberation must always begin with the perspectives, desires, and dreams of those individuals and groups who have been oppressed. (Denzin & Lincoln 2000 s 408)

Eller om:

the continued emergence of a cacophony of voices speaking with varying agendas from specific gender, race, class, ethnic, and Third World perspectives. (Denzin & Lincoln 2000 s 409)

Det handlar även om att vissa forskare:

are moving science away from its empiricist foundation and closer to a critical, interpretive projects that stresses morals and moral standards of evaluation. (Denzin & Lincoln 2000 s 409)

Det handlar om klart normativa ställningstaganden och frågan om hur (kvalitativ) forskning kan förändra världen i positiv mening:

There is a pressing need to show how the practices of qualitative research can help change the world in positive ways. So, at the beginning of the 21st century, it is necessary to reengage the promise of qualitative research... as a form of radical democratic practice. (Denzin & Lincoln 2000 s x)

Ytterst handlar det om en kritisk medvetenhet om vilka intressen forskningen tjänar: förtryckande och exploaterande eller frigörande och medvetandegörande för rättvisa och jämlikhet:

As we have gained profound insights into the impact of the patriarchy, white supremacy, and class elitism on the consciousness of researcher operating under the banner of humanistic values, we also appreciate – mainly because it has profound implications for defeating the exploitation of human labor and the consolidation of a global ruling elite – critical insight into the domination of capital ... Future practitioners of critical research must take all of these crucial dynamics into account if their work is to help create a more just, democratic, and egalitarian world. (Kincheloe & McLaren 2000 s 304)

Min kommentar är att detta är mycket gott och väl och jag delar ambitionen att se den ideologiska dimension i all kunskapsproduktion och att man ska ta ställning för att forskning ska tjäna intressen som leder till mindre grad av förtryck och orättvisor. Men, detta har ju inget att göra med vad för slags data man i huvudsak sysslar med. Det har inget att göra med »the qualitative-quantitative argument». Men genom att föra in frågan om vilka intressen forskningen tjänar under paraplyet *kvalitativ forskning*, så fördunklas och förvirras själva poängen. Skulle jag mer tjäna de förtrycktas intresse om jag ägnar mig åt analyser av kvalitativa data, av ord-data, än att jag har numeriska beskrivningar av olikheter i människans villkor?

Följande skrivning är alltså klar när det gäller utpekandet av värdeorientering och omsorg om sociala skillnader. Men för mig är den helt förvirrande när det påpekas att denna kritiska funktion har att göra med »kvalitativ forskning» och »icke kvantifierbara aspekter av det sociala livet»:

Critical qualitative research is one of several genres of inquiry into nonquantifiable features of social life ... Those of us who openly call ourselves 'criticalists' definitely share a value orientation. We are all concerned about social inequalities, and we direct our work toward positive social change. (Carspecken 1996 s 3)

Denzin och Lincoln (2000 s 20) tar upp en rad ansatser, till exempel kritisk teori, feministisk forskning, deltagande aktionsforskning eller kritisk etnografi, och de behandlas alla under rubriken »Qualitative research». Det finns givetvis inget hos dessa ansatser som skulle avvisa numeriska data och därmed statistiska analyser av nomotetiska kausalförhållanden (sociala invarianser), när det gäller att utöva ideologikritik och avslöja rådande orättvisor utifrån ett emancipatoriskt kunskapsintresse. Poängen rör inte huruvida jag sysslar med ord eller siffror utan huruvida jag inser att ingen förståelse har uppnåtts om den inte också tar ställning till om dessa regelbundenheter är ett utslag av illegitimt maktutövande:

Samhällsvetenskapen måste upptäcka sociala regelbundenheter och försöka att förstå dem. Men ingen förståelse har uppnåtts om den inte också tar ställning till om dessa regelbundenheter är ett utslag av illegitimt maktutövande. Samhällsvetenskapen måste avgöra om de sociala invarianserna är uttryck för maktförhållanden som mänskorna kan frigöra sig ifrån. (Kalleberg 1971 s 125)

Samtidigt finns det dock forskningsansatser och forskare som ignorerar att samhällsforskning handlar om sammanhang, som är ideologiskt mättade, utan behandlar sociala nomotetiska förhållanden som om de vore mer eller mindre givna, åtminstone i två betydelser.

(i) Som givna av naturen och därmed neutral, det vill säga som ett uttryck för »den objektivism som uteslutande analyserar historiskt handlande människors samhälleliga förhållanden som lagmässiga relationer mellan ting» (Habermas 1973 s 72), en slags objektivistisk reifikation. Det finns förvisso ett naturgivet tvång, ett nödvändigt tvång, vad gäller människans grundläggande överlevnadsbehov. Ett tvång som dock förändras och minskar genom att den teknologiska utvecklingen frambringar nya produktionsmedel. Rådande produktionsförhållanden, det vill säga vilka som äger och har makten över produktionsmedlen, fördelar dock frukterna av teknologiska landvinningar orättvist. Nya onödiga tvång upprättas och legitimeras utifrån en övergripande ekonomisk rationalitet. Vissa förgivetta taganden inom beteendevetenskapen, till exempel antagandet om normalfördelning vad gäller mental kapacitet eller begåvning är också enligt min syn exempel på en sådan objektivistisk reifikation.

(ii) Som givna av traditionen och manifesterad både i individers påstådda meningsbärande livsformer eller livsinnehåll och i de övervintrade inslagen i samhälleliga institutioner (skolan, kyrkan, rättsväsende, osv), representerande ett icke naturgivet, tillfälligt och därmed onödigt, »fruset» tvång. Man möter här en livsvärldsorienterad ontologi och medvetandefilosofiskt orienterade kunskapsansatser som *fenomenologi*, som underordnar sig traditionens givenhet. De ser den levda världen som det yttersta som ska fångas. Men det stannar gärna vid en slags retorisk »reproduction of social life» (Habermas 1972 s 196).

Det finns även risk för att *hermeneutiken* upprättar en slags »livssituationens dogmatik» som den formuleras av »den subjektivt föregivna meningen»

och som uppehålls och reproduceras utifrån en tolkande kunskapsansats, som när »hermeneutiken naivt bedömer förhållanden efter hur de subjektivt uppfattas» (Habermas 1973 s 72).

Den radikala och kritiska teorin däremot håller visserligen »fast vid denna mening, men bara för att bakom ryggen på subjekten och institutionerna bedöma den för vad den verkligen är» (Habermas 1973 s 72), nämligen en form av anpassning. Det gäller att se »dessa idéers och tolkningars avhängighet av den samhälleliga reproduktionens objektiva läge» (Habermas 1973 s 72).

Dialektiken i form *dialektisk materialism* (ontologisk bestämning) och *kritisk teori* (epistemologisk bestämning) med ett emancipatoriskt kunskapsideal utmanar dessa givenheter genom en grundläggande ideologikritik. Dialektiken avvisar inte att det föreligger faktiska lagbundenheter men ser dem som tillfälliga och ideologiska. De är på ett visst sätt men det skulle kunna vara annorlunda. Samhälleliga förhållande är uttryck för den rådande, dominerande ideologin som i varje tid legitimerar dessa förhållande som uttryck för den bästa av världar. Den kritiska frågan är alltid: För vilka? Problemet vi står inför är att dessa tre fundamentalt olika förhållningssätt och ansatser – hermeneutik, kritisk teori och dialektisk materialism – sammanförs under just det kvalitativa paraplyet. Innebär det att dessa olika ansatser skulle ha någon gemensam nämnare som ligger dold i etiketten kvalitativ? Jag kan inte se det.

Distinktionen mellan huruvida vi söker förstå eller förklara, som ofta framhålls som en viktig distinktion utifrån det kvantitativa-kvalitativa argumentet (se ovan), hjälper oss förstås inte här. Det handlar snarare om vad för slags förståelse som upprättas genom de tre olika ansatserna. Är det en förståelse som inneslutes i en rent beskrivande ambition, som lämnar allt som det är, eller är det en förståelse som riktar sig mot spänningen mellan det förhandenvarande och det möjliga; det möjliga i termer av en mer humaniserad värld med mindre grad av orättvisor och förtryck då man tar ställning för att:

[v]etenskapens uppgift blir att överskrida det givna och i stället inrikta studiet på människans möjligheter och de omständigheter som hindrar dessa att förverkligas (Vestergaard, Löfstedt & Ödman 1976 s 123)?

Eftersom all forskning eller kunskapsproduktion har sociala och politiska implikationer, vare sig man vill det eller ej, är det viktigt att klarlägga vilka intressen olika slags kunskap tjänar. Och eftersom en radikal kunskapskritik är möjlig endast utifrån en samhällsteori (jfr Habermas 1972 s vii), klarläggs inte olika ansatser kunskapsintresse genom knytning vare sig till krystade distinktioner utifrån det kvantitativa-kvalitativa argumentet eller slutligen till metodologiska argument över huvud taget. Dessa leder nämligen ofta förr eller senare till det scientistiska cirkelargumentet: Vetenskaplig kunskap är den kunskap som erhålles genom viss vetenskaplig metod. Vetenskaplig kunskap blir då identisk med den scientistiska självförståelsen hos rådande

forskning, som ofta ersätter den kunskapsteoretiska reflektionen med »the absolutism of pure methodology» (Habermas 1972 s 4).

Här går en viktig skiljelinje; huruvida jag medvetandegjort eller ej vilka intressen min kunskapsproduktion tjänar. Det handlar om ett i grunden normativt ställningstagande som i sin tur är kopplat till olika a priori-antaganden av ontologisk och epistemologisk art. Men det har givetvis inget att göra med vad för slags data man primärt använder sig av, eller vilka metoder som brukas för insamling av dessa data. Denna skiljelinje skär rakt igenom varje uppdelning som har med det kvantitativa-kvalitativa argumentet att göra. Men när i grunden olika a priori-antaganden ändå sammanförs under paraplyet kvalitativ forskning, finns det en stor risk för att väsentliga och avgörande ställningstaganden fördunklas, förfuskas och dribblas bort. Paraplyet skymmer sikten. Man ser inte i första hand världen och vilka väsentliga problemställningar som behöver utforskas, utan stirrar sig blind på insidan av paraplyet och fångas in i en fruktlös retorik kring en metodisk pseudofråga. Jag menar att det emancipatoriska kunskapsintresset skulle tjäna på att befrias ur den kvalitativa kategorins hämmande »bludder». Vi behöver tala i klartext avseende vilka intressen vår kunskapsproduktion tjänar, och att det behöver bli något mer än att legitimera olika karriärstrukturer?

Detta gäller generellt. Genom att i grunden olika ansatser nu sammanförs under kategorin kvalitativ forskning, trots att den kunskapsteoretiska frågan inte har någon giltig koppling till metoddistinktioner, skymms ju de specifika a priori-antaganden som varje ansats utgår ifrån. Så menar jag till exempel att genom medvetandefilosofins intåg i svensk pedagogisk forskning, som fenomenologi och fenomenografi, skett under epitetet kvalitativ metod eller ansats, har en dimridå lagts över de a priori-antaganden som denna filosofi grundar sig på. Detta yttrar sig bland annat i ett parentessättande om det så kallade första ordningens perspektiv. Man sätter åtsidan frågan huruvida det finns en verklig värld som det går att nå kunskap om, och väljer som utgångspunkt den så kallade andra ordningens perspektiv, den 'värld' som konstitueras i och genom vårt medvetande alternativt våra medvetandeakter (jfr Åsberg 2000).

Men när dessa grundantaganden avtäcks har jag flera gånger upplevt att forskarstuderanden, som i och för sig brukat nämnda ansatser, inte omfattar dess a priori-antaganden. De omfattar vanligtvis i stället en av realism färgad ontologisk och kunskapsteoretisk grundhållning, kanske hämtad från Popper (1988 s 24):

Nu har jag under hela mitt liv inte bara trott på existensen av vad filosofer kallar en »ytttervärld» utan jag har också betraktat den motsatta åsikten som något som inte är värt att tas på allvar ... Jag har alltid varit anhängare av realism.

Till sist

Endast om jag medvetandegör och också delar de a priori-antaganden en kunskapsansats bygger på, kan jag fråga mig vad för slags kunskap jag producerar genom min forskning och kanske också vilka intressen den tjänar. Den överordnade kategoriseringen av olika ansatser utifrån det kvantitativa-kvalitativa argumentet är här ogiltigt och missvisande. Återstår således en viktig fråga: Hur avgörs det vilka a prioristiska antaganden vi utgår ifrån? Det forskande subjektet behöver här frigöras och ges möjlighet att reflektera över möjliga och verkliga val, för att motverka att bara inlemmas i en viss ansats genom en slags dold indoktrinering. Dold inte minst bakom den meningslösa retoriken kring kvalitativ-kvantitativ metod, ansats, forskning eller paradigm.

LITTERATUR

- Alvesson, M. & Skoldberg, K. 1994: *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.
- Backman, J. 1998: *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Banister, P. 1994: *Qualitative methods in psychology. A research guide*. Buckingham: Open University Press.
- Bishop, R. 1998: Freeing ourselves from neo-colonial domination in research: a Maori approach to creating knowledge. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 11(2), 199–219.
- Carspecken, P.F. 1996: *Critical Ethnography in Educational Research*. New York: Routledge.
- Creswell, J.W. 1998: *Qualitative inquiry and research design*. Thousand Oaks: Sage.
- Christian, C.G. 2000: Ethics and politics in qualitative research. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red): *The landscape of qualitative research*. London: Sage.
- Comte, A. 1979: *Om positivismen*. Göteborg: Korpen.
- da Silva, A.B. & Wahlberg, V. 1994: Vetenskapsteoretisk grund för kvalitativ metod. I B. Starrin & P.G. Svensson (red): *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. 1998: *The landscape of qualitative research*. London: Sage.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (red) 2000: *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Fine, M., Weis, L., Weseen, S. & Wong, L. 2000: For whom? Qualitative research, representations and social responsibilities. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red): *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Habermas, J. 1972: *Knowledge and human interests*. London: Heinemann.
- Habermas, J. 1973: Analytisk vetenskapsteori och dialektik. Ett tillägg till kontroversen mellan Popper och Adorno. I K. Aspelin & T.R. Gerholm (red): *Vetenskap och kritik. En introduktion till Frankfurtskolans aktuella positioner*. Stockholm: Kontrakurs.
- Hammersley, M. 1992: Some reflections on ethnography and validity. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 5(3), 195–203.
- Hartman, J. 1998: *Vetenskapligt tänkande*. Lund: Studentlitteratur.
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. 1991: *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Imber, M. & Scheurish, J.J. 1997: Educational reforms can reproduce societal inequalities: A case study. I J.J. Scheurich (red): *Research method in the post-modern*. (Qualitative Studies Series: 3) London: Falmer.

- International Journal of Qualitative Studies in Education*. London: Taylor & Francis.
- Kalleberg, R. 1971: En introduktion till Frankfurtskolans vetenskapsteori. I I. Johansson, R. Kalleberg & S-E. Liedman: *Positivism, marxism, kritisk teori: riktningar inom modern vetenskapsfilosofi*. Stockholm: Kontrakurs.
- Kemmis, S. & McTaggart, R. 2000: Participatory action research. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red) 2000: *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Kvale, S. 1989: *Issues of validity in qualitative research*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. 1997: *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kincheloe L.J. & McLaren, P. 2000: Rethinking critical theory and qualitative research. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red) 2000: *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Larsson, S. 1994: Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier. I B. Starrin, B. & P.G. Svensson (red): *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. 1994: *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Nelson, C., Treichler, P.A. & Grossberg, L. 1992: Cultural studies – An introduction. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red) 2000: *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Patel, R. & Davidsson, B. 1994: *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Patton, M.Q. 1990: *Qualitative evaluation and resarch methods*. Newbury Park: Sage Publications.
- Popper, K. 1988: *En intellektuell självbiografi*. Doxa, Lund.
- Punsch, M. 1998: Politics and ethics in qualitative research. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red): *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Qualitative Inquiry*, 2001: Volume 7, Number 2, April. Thousand Oaks: Sage.
- Scharnberg, M. 1998: *The myth of paradigm-shift, or How to lie with methodology*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Scheurich, J.J. & Young, M.D. 1997: Coloring epistemologies: Are our research epistemologies racially biased. I J.J. Scheurich (red): *Research method in the postmodern*. London: Falmer.
- Starrin, B. & Svensson, P.G. (red) 1994: *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- The Advanced Learners Dictionary*, 1958. Oxford: Oxford University Press.
- Thurén, T. 1993: *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Runa.
- Vestergaard, E., Löfstedt, J-I. & Ödman, P-J. 1976: *Perspektiv på pedagogiken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Vidish, A.J. 2000: Qualitative methods, their history in sociology and Anthropology. I N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red): *Handbook of qualitative research*. London: Sage.
- Walford, G. 2001: *Doing qualitative education research*. London: Continuum.
- Åsberg, R. 2000: *Ontologi, epistemologi och metodologi: En kritisk genomgång av vissa grundläggande vetenskapsteoretiska begrepp och ansatser*. (IPD-rapport Nr 2000:13) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.